

BIJELJINA I NJEZINO PODRUČJE U DOBA ANTIKE

Za razliku od istočne obale Jadrana, koja se već od druge polovine III st. stare ere našla u interesnoj sferi rimske imperijalne politike¹, bosanska Posavina je, a uz nju, naravno, i ovaj dio sjeveroistočne Bosne (koji nas ovom prilikom posebno interesira), još za dva stoljeća nastavila svoj kontinuirani razvoj. Osnovno obilježje kulturnom razvoju ovoga perioda dali su elementi kulture žarnih polja², ali i keltski utjecaji³. Iako na terenu nema dokaza da su neka od keltskih plemena prešla rijeku Savu i tu se naselila, očito je da su i ovdje, kao i na širem prostoru, pohranila one elemente koje su se, kao osobenosti, preko kasnolatenske kulture odražavale i u rimsko doba.

O počecima izravnih utjecaja rimske politike na ovo područje moguće je govoriti općenito u kontekstu njezinog odnosa prema Panoniji, točnije od zadnjih desetljeća prošlog milenija kada su pritisci Rima postajali sve intenzivniji. U to vrijeme, kako nas izvješćuju antički pisci, (App. Illy. 14,⁴ Strab. VII, 5,⁵ Plin. III, 147⁶), Panonija je, a tako i područje sjeveroistočne Bosne, bila pretežno močvarna zemlja, ispresijecana bogatim šumama, plodnim zemljištem i pašnjacima. Uz to, opisana je i kao izrazito nenaseljena zemlja⁷, što se samo uvjetno može prihvatiti, jer situacija koja je na terenu, a koja se odnosi upravo na ovaj – predrimski period, ukazuje na potpuno drugačije okolnosti. Nesumnjivo da je to bila izrazito ruralna zemlja u kojoj je stanovništvo živjelo u manjim zajednicama⁸ – selima na svojim malim privatnim posjedima. Teško je reći na koji način su funkcionirale unutar plemenskih zajednica. Znamo da je u periodu mlađeg željeznog doba došlo do određenih promjena, ali zbog nedovoljne istraženosti nismo u stanju proniknuti u sve nijanse njihovih društvenih i gospodarskih odnosa. Moguće je samo pretpostaviti da je određen društveni sloj svoju ekonomsku bazu mogao steći na poslovima koji su, kao npr. trgovina, donosili određenu materijalnu dobit. Vjerojatno je to i točno jer su se obradive površine, plodno zemljište i šume, s kojima je ovo područje bilo bogato, nalazile u posjedu plemenskih prvaka (uvjetno rečeno plemenske aristokracije), u čijim rukama se vremenom akumulirao

1) J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

2) K. Vinski-Gašparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb 1973.

3) N. Majnarić-Pandžić, *Keltsko-Latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, Vinkovci 1970.
Z. Marić, *Problem sjevernog graničnog područja Ilira*, Simpozijum 1964, str. 171-213, Sarajevo 1964.

4) App. Illy. 14. *Appian's Roman History II*, (ed. H. White) London MCMLXXII.

5) Strab. VII, 5. *Strabo, The Geographi of Strabo VII*, (ed. H. L. Jones) London-Cambridge, Mass. 1967.

6) Plin. III, 174. *C. Plinii Secundi, Naturalis historiae lib. III/IV* (ed. G. Winkler - R. Konig), München-Zürich 1988.

7) App. Illy. 3

8) A. Moscy, *Pannonia aus Pauly-Wissowa, Realencyclopedie der classisxhe Altertumwissenschaft*, Suppl. IX, 515-776. str. 609, Stuttgart 1962.

višak proizvoda: kvalitetna stoka, koža, vuna i mliječni proizvodi s kojima se moglo izaći na tržište.⁹

Presudan značaj za razvoj trgovine imali su plovni donji tokovi rijeka Save i Drine, koji i definiraju ovaj dio sjeveroistočne Bosne, ali i nedalekih Dunava i Morave. To je istovremeno i razlog što je, upravo, ovo područje tretirano kao najvažnije raskrižje putova u jugoistočnoj Europi. S njima je bio omogućen intenzivan protok italo-galske robe sa zapada, te ilirske i grčke sa srednjeg i južnog Balkana.¹⁰ Da su, u mlađe željezno doba, ove teritorije bile uključene u ove trgovačke tokove dokaz su novci Apolonije i Dirahija pronađeni u Janji kod Bijeljine.¹¹ Trgovinom se tada, vjerojatno, bave stranci (moguće mali broj Italika), ali uz podršku već formirane moćne lokalne aristokracije.¹² Oni su uz to postali važan faktor preko koga su Panoni, iako neposredno, znatno prije invazije, došli u kontakt s rimskim svijetom. Dokaz za to je podatak (Vell. Pat. II, 110, 5), koji ističe da su neki od Panona, već prije vojne intervencije, poznavali latinski jezik i pismo. S tim u vezi on kaže: "In omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linquae quoque notitia Romanae, plerique etiam literarum usus, et familiaris animorum erat exercitato".¹³

Za Panoniju, situacija će se promijeniti u trenutku kada dolazi do prvih, otvorenih sukoba sa Rimljanima u vrijeme Oktavijanovog ilirskog rata (Bellum Illyricum) od 35 do 33.g.stare ere. U tom ratu August je, kako nas izvješćuju suvremenici, a posebno Apijan Illy. 28, pokorio: "...cijelu Iliriju, onu koja se odmetnula od Rimljana i onu koja se prije nije pokoravala njima".¹⁴ Augustove uspjehe, iako ne opširno kao Apijan, potvrđuje i Dion Kasije XLIX, 38, 4, koji između ostalog kaže: "...poslije pada Segeste njezin primjer slijedila je cijela Panonija".¹⁵ Ipak, s ovim intervencijama sva Panonija nije definitivno okupirana i anektirana od strane Rimljana. Oktavijan svoje ciljeve na ovim prostorima nije ostvarivao samo ratnim akcijama. Mnoga od plemena su, impresionirana vojnom snagom Rima, znala se predati i diplomatskim činom – polaganjem oružja, predavanjem talaca i pristajanjem na davanje danka. Mirovni ugovori, koji su u takvim prilikama sklapani, brzo su se pokazivali neodrživim. Izbjegavanje postavljenih uvjeta dovodilo je do pogoršanja međusobnih odnosa koji su, nerijetko, eskalirali i kroz otvorene sukobe.¹⁶ Do jednog takvog sukoba

9) E. Pašalić, Problem ekonomskog razvitka u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije, Sabrano djelo, 376-422, Sarajevo 1975.

10) M. Parović-Pešikan, O karakteru grčkog materijala sa Glasinca i putevima njegovog prodiranja, Starinar n. s, 21-45, Beograd 1960; I. Bojanovski, BiH u antičko doba, Djela ANUBiH, LXVI, CBI 6, str. 331, f n. 31, Sarajevo 1988.

11) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji III – prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u Istočnoj Bosni, Godišnjak ANUBiH, knj. XIX, CBI knj. 17, str. 155, Sarajevo 1981.

12) P. Popović, Novac Skordiska, Beograd – Novi Sad 1987.

13) Vell. Pat. II, 110, 5, Historiae II, (ed. A. J. Woodman) Cambridge, London... Sydney 1983.

14) I. Bojanovski, BiH str. 42-48, Sarajevo 1988.

15) Dio. Cass, XLIX, 38, 4; Usp. I. Bojanovski, 1988, str. 45.

16) E. Pašalić, Questiones de bello Dalmatico – Pannonicque (a 6–9 n.ae.), Sabrano djelo, str. 376-422, Sarajevo 1975.

je došlo (15. g. stare ere), kada je protiv udruženih snaga Panona i keltskih Skordiska, u donjem Podrinju, uspješno ratovao Tiberije.¹⁷ U to vrijeme Panoniju su potresali česti nemiri. Tiberije će, 12. g. st. e, kao Augustov zapovijednik, ponovo ugušiti ustanak koji je u Rimu nazvan *Bellum Panonicum*.¹⁸

Posljedice ovih ratnih sukoba su bile velike. Rimljani su pomicanjem granica, na sjever do Drave, došli u posjed važnih strateških točaka u Panoniji – kontrolirali su sve putne pravce od sjevera prema jugu i od zapada prema istoku.¹⁹ Pored toga, nakon definiranja granica, uslijedio je čitav niz administrativnih mjera, koje su za cilj imale što bržu pacifikaciju novoosvojenih oblasti. Međutim, uskoro, ne snalazeći se u takvim okolnostima, autohtono stanovništvo je, ne naviklo na stege jedne tako strogo vojnički organizirane države, koja je uz to odluke donosila na jednom njima stranom jeziku, odlučilo zbaciti tu, vrlo brzo, omraženu vlast. Povod za eskalaciju nezadovoljstva, ukazao se već 6. g, u trenutku kada je rimska administracija, među panonskim i ilirskim plemenima, počela nasilno novačiti vojnike i uzimati veliki danak.²⁰

Nakon prvih sukoba, do kojih je došlo na teritoriji plemena Dezidijata, ratne operacije su se brzo proširile na područje cijelog Ilirika – točnije od Dalmacije do Panonije.²¹ Iako su udružena plemena, u prvoj fazi ustanka, imala određenih uspjeha, konačan poraz je bio neminovan. Nakon neriješene bitke, na rijeci Vuki u Slavoniji, uslijedio je 03. 08. 8. g. i poraz na rijeci Bathinus.²² S ovim činom rat u Panoniji, za Rim je bio uspješno završen. Sva novoosvojena područja Rimljani su pripojili Iliriku. Ipak, takvo političko rješenje uskoro se pokazalo nefunkcionalnim. Zbog nemogućnosti valjanog provođenja političkih i administrativnih uredbi, već do 10. g, teritorij Ilirika je bio podijeljen na dvije zasebne provincije, Dalmaciju i Panoniju.²³ Granica između njih je išla južnim dijelom Bosanske Posavine – nešto južnije od linije Sanski Most, Banja Luka, Doboj i Drinjača.²⁴ Istovremeno, za glavni grad provincije, umjesto Siscije, u kome se nalazila vojna komanda u vrijeme ustanka, izabran je Poetovio, ali samo za kratko. Prilike na granicama primorale su osvajača da ponovo centar provincije preseli na sjever u Carnuntum.

17) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Djela ANUBiH, LXVI, 6, str. 48-50, Sarajevo.

18) Isto, str. 49.

19) G. Alföldi, *Dalmatien – Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.

20) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 198, str. 342; D. Pinterović Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek 1978.

21) Općenito o ustanku, E. Pašalić, *Questiones...* 1975, str. 376-422.

22) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 51; Isto, str. 416.

23) Isto, str. 56. Neki autori za podjelu provincije Ilirika na Dalmaciju i Panoniju uzimaju 8. g. nakon pobjede na rijeci Bathinus; A. Mocsy, *Pannonia*, str. 547.

24) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, str. 325–330; A. Mocsy, *Pannonia*, str. 584.

S činom pacifikacije rimska vlast je odmah počela administrativno uređivati svoje odnose sa poraženim starosjediocima. Na udaru represivne rimske politike prvo su se našla ona plemena koja su, u ratnim sukobima, najoštrije bila suprostavljena Rimu. Transparentan je primjer civitas Breucorum (pleme Breuka) koje je, kako ističu Plin. III, 148, i Ptol. II, 15.2, do panonskog rata, bilo najmoćnija plemenska zajednica na području Panonije.²⁵ Zahvaljujući ulozi koju su Breuci odigrali u prethodnom ratu, njihov teritorij je bio podijeljen između više susjednih zajednica – civitates peregrinorum.²⁶

Jedna od takvih peregrinskih – zajednica, nastala dismembracijom drugih plemena, je civitas Cornacates.²⁷ Bila je, zapravo, vještačka tvorevina rimske administracije a formirana u sjeveroistočnoj Bosni od dijelova teritorija plemena Breuka i Amantina, posebno, iz strateških razloga, kako bi se na taj način ova dva, nekad saveznička plemena, što efikasnije neutralizirala. Ptol. II, 15, 2. ne spominje ovaj civitas, po čemu se može pretpostaviti da je nešto kasnije pripojen Cibalama ili Sirmiju.²⁸ Ova pretpostavka bi više išla u prilog civitasa Sirmiensem et Amantinorum, koja se teritorijalno protezala od Dunava na sjeveru, preko Save i Drine, do Mačve i Semberije. Dokaz za to bi mogao biti fragment epitafa, veličine 0,35×0,55×0,06 m: D(is) m(anibus) / M. Titio Proculo d [ec(urioni)] / col(oniae) Sirm(iensium) (duo) vir(o) patri [et] / Flaviae Present [inae] / matri et M. Tito [Pro] / c [lino] dec(urioni) col(oniae)...²⁹ Značaj ovog spomenika ne umanjuje niti činjenica što nisu poznati mjesto i okolnosti njegovog nalaza. Podatak iz dokumentacije da potječe iz sjeveroistočne Bosne – Semberije dovoljan je za pretpostaviti da se upravo područje Bijeljine, bar jednim dijelom, moglo nalaziti unutar sirmijskog administrativnog okruga.

S činom pacifikacije i administrativnim ustrojem, novoosnovana provincija Panonija je ušla u dugotrajan proces romanizacije, za koji je karakteristično da se, iako nešto intenzivnije nego u unutrašnjosti, ipak odvijao dosta sporo. To je razumljivo jer je ovisio o brojnim faktorima koji su specifični za svako područje. Opće je poznato da se drukčije odvijao na istočnoj jadranskoj obali³⁰ nego u unutrašnjosti provincije³¹, ili Panoniji³². Pored geografskog, inače vrlo bitnog faktora, značajnu ulogu u tim procesima su odigrali: ranije istaknut sloj trgovaca, libertini – oslobođenici, ali

25) I. Bojanovski, Bosna i Hercegovina, str. 335.

26) Isto, str. 339 i 364-366.

27) A. Moscy, Pannonia, str. 504, 599-600.

28) A. Moscy, Die Bevalkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkrigen, VUAW, str. 76. Budapest 1959.

29) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 151, natpis br. 106; M. Mirković, Sirmium – its History from the I Century A. D. To 582, Sirmium I, str. 5-94, Sremska Mitrovica 1971.

30) M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb 1976.

31) I. Bojanovski, Bosna i Hercegovina, 1988, str. 65-74 i 345-354.

32) I. Bojanovski, Bosna i Hercegovina, str. 65-74. i 345-354; R. Katičić, Die illyrischen Personennamen in ihrem sudostlichen Verbreitungsgebiet, ZA, 12, str. 95-120, Skopje 1962.

i rimski vojnici koji su se, sa širenjem Carstva, našli u službi na svim njegovim granicama.³³ Nezaobilazno je, na ovom mjestu, zbog važnosti ovih procesa, istaknuti još dva važna elementa: naselja veterana – islužbenih rimskih vojnika, kao i imanja (funde) italskih naseljenika. Da li je ovih naselja i imanja bilo na prostorima koja nas ovom prilikom interesiraju teško je reći jer, zbog nedovoljne istraženosti na terenu, nisu potvrđena. O njima ipak, iako neposredno, svjedoči, 1896. g. iz Save kod Rače izvađena, vojnička diploma, koju je Dasent sin Dasmena, rimski veteran iz Kornaka (danas Sotin) dobio na kraju svoje, kako je očito, duge i uspješne vojne karijere.³⁴ S obzirom na neveliku udaljenost Sotina od Semberije, sasvim je opravdano sličnu situaciju, kako je već pretpostavljeno, očekivati i na ovim prostorima.

Nakon pacifikacija provincije, njezina izgradnja i sigurnost na granicama bili su prioritetan zadatak rimske administracije. Jamstvo uspjeha za Rimljane je bio ranije provjeren program koji je, bez izuzetka, bio univerzalan za sve novoosvojene provincije. Važna karika u njegovoj realizaciji je bila izgradnja funkcionalne putne mreže. Osnovni cilj je bio: sve provincije povezati sa Italijom i Rimom. Inicijativu za gradnju prvih cesta dao je, odmah po slomu ustanka, sam car August.³⁵ Njegovu aktivnost su nastavili njegovi nasljednici, carevi Tiberije (14–37) i Klaudije (41–54), dajući prioritet izgradnji ceste Emona–Siscia–Sirmij, koja je jednim znatnim dijelom išla preko sjeveroistočne Bosne. Točnije, ova cesta je samo rekonstruirana trasa starog panonskog puta, koji je od Akvileje, preko Emone i Siscije, išao dalje na Sirmij, Singidunum, Serdiku...³⁶

Izgradnja ceste, s obzirom na njezin značaj, zbog najbliže veze Italije s Istokom, bio je presudan trenutak u razvoju svih područja kroz koje je prolazila. S njom su, uz sve istaknute prednosti, preko sjeveroistočne Bosne, bila povezana dva provincijalna centra – Siscija i Sirmij. Pored njih, na ovu cestu su se vezali svi putni pravci koji su, kao oni s juga, preko unutrašnjosti provincije Dalmacije, povezali njezinu obalu sa sjeverom.

Zahvaljujući oživljenom protoku roba, informacija i različitih utjecaja, koje je omogućila izgradnja ove ceste, područje Semberije je dobilo brojne nove mogućnosti. S ovim kretanjima najuže je bio povezan i proces urbanizacije. Iako do danas nije istraženo ni jedno veće naselje, s obzirom

33) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 65-74, o svim aspektima romanizacije.

34) J. Brunšmid, *Rimski vojnički diplom iz Bijele Crkve kod Rače (kotar Mitrovački) VHAD II*, 1896/7. str. 1-7, Zagreb 1897.

35) I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela ANUBiH knj. XLVII/2, str. 7-277, Sarajevo 1974.

36) I. Bojanovski, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji IV*, – *Rimska cesta Siscia – Sirmium*, Godišnjak ANUBiH, knj. XXII, CBI knj. 20, str. 145-267, Sarajevo 1984.

na informacije sa terena, moralo ih je biti.³⁷ Činjenica, da je uz ovu cestu, koja je znatnim dijelom bila popločana, bio sagrađen čitav niz pratećih objekata: (utvrda, odmorišta, mostova...), upućuje na pretpostavku da se, preko njih, domaće stanovništvo upoznalo s novim tehnikama gradnje koje su, vjerojatno, i sami prihvatili.

Dionica ove ceste, nakon što je negdje oko Gunje prešla na desnu obalu Save, nigdje se, na području Semberije, nije znatnije udaljavala od njezine obale.³⁸ Na tom dijelu, trasa je od Vršana (lokaliteti Nakića Kula i Busija) i Dragaljevca išla na Čađavicu Donju (Glavičurak) i Čađavicu Gornju (Gradac), zatim sjevernom Semberijom kroz Veliku Obarsku (lok. Kamenjak i Crkvina na Jelahu), na Batković (Crkvina na Lipovici), te Gornji i Donji Brodac, koji je identificiran kao lokalitet *Drinum flumen* – mjesto na kom je ova cesta prelazila preko rijeke Drine.³⁹ Uz to, negdje u okolini ovog lokaliteta, moguće je tražiti (*bivium*) mjesto gdje se ovaj putni pravac spajao sa trasom ceste koja je Salonu, preko Argentarije, povezivala sa Sirmijem.⁴⁰ Ovaj putni pravac (*via munita*), od Zvornika do Dvorova, išao je lijevom obalom rijeke Drine.⁴¹ Njezini ostaci su još uvijek prepoznatljivi na terenu. Po predanju, kod ljudi ovog kraja, poznati su kao “Rimski put” u Šepku, a “Mađžarski i Stari put” na potezu od Glavičica i Batara do Johovca.⁴² Do Dvorova, ova cesta je išla od Obriježa na “Mađžarski brod” kod Janje, odakle je, preko groblja u Koččinovcu, vodila dalje preko Kremenjače, Begluka i Čitluka, do Kovanluka u blizini Dvorova. Od njih, tragovi ove ceste su vidljivi i dalje prema sjeveru, na liniji Dazdarevo – Karin put – Brodac, gdje se, vjerojatno, vezao na glavnu cestu Siscija – Sirmij.⁴³ Što se tiče bivuma – mjesta gdje su se spajali putni pravci, koji su dolazili sa sjevera i juga, treba tražiti na potezu – groblje u Brodcau – crkva u Brodcau – Dobra voda (Balatun) – Karantin na Drini.⁴⁴ Na ovom potezu se, prema situaciji na terenu, moguće, nalazio punkt gdje se na putu za Sirmij prelazilo preko Drine.

Lokalitet *Drinum flumen*,⁴⁵ koji se ubicira na Prekajama u Donjem Brodcau, arheološki nije sistematski istraživan. Pri probnim iskopavanjima, registrirana je tek jedna građevina koja je mogla biti manja putna stanica. Dokaz javnosti ovog objekta mogli bi biti česti nalazi rimskog novca koji potvrđuju njegovu dugotrajnu funkciju. Odgovor zašto nije, prilikom istraživanja, otkriveno više građevina, treba tražiti u nepovoljnim prirodnim

37) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji III, Prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u istočnoj Bosni, Godišnjak ANUBiH, knj. XIX, CBI, knj. 17 str. 125-199, Sarajevo 1981.

38) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 212.

39) Isto, str. 215.

40) Isto, str. 217.

41) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 181.

42) Isto, str. 183.

43) Isto, str. 184.

44) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 218.

45) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 184 i 190.

uvjetima. Naime, ovdje se radi o djelomično močvarnom kraju koji je, u doba antike, bio bogat šumama, s tim u vezi i kvalitetnim drvetom koje su zbog nedostatka kamena koristili u graditeljstvu. Iz tog razloga, kroz ovako dug vremenski period građevine i nisu mogle biti sačuvane. Sam prijelaz preko Drine nalazio se nalazio nešto istočnije od ove putne stanice. Zbog konfiguracije terena vjerojatno se radilo o prijelazu tipa skele, ali zbog blizine Sirmija i njegovog značaja nije isključena ni mogućnost postojanje nekog drvenog mosta.⁴⁶ U svakom slučaju, ostaci kamenih konstrukcija nisu pronađeni.⁴⁷

Da bi u potpunosti bili u stanju sagledati putnu mrežu na ovom prostoru, potrebno je istaknuti da je, pored ovih glavnih putnih pravaca, na terenu registrirano i nekoliko priključnih – vicinalnih cesta. Jedna takva cesta je išla dolinama rijeka Sapne i Rastošnice do Bijeljine⁴⁸, a druga sjeverno od Županje, preko Bošnjaka do Domuskele, gdje se nalazio prijelaz preko Save⁴⁹. Točnije, radilo se o sezonskom prijelazu koji je korišćen samo u vrijeme koje je bilo pogodno za eksploatiranje šuma.

Inače, pored kopnenih putnih pravaca, upravo ovdje, važnu prometnu ulogu su imali plovni tokovi rijeka Save i Drine. To se posebno odnosi na rijeku Savu na kojoj su, za potrebe rimske riječne flote, ali i zbog gospodarskih prilika i održavanja znatnih vojnih snaga stacioniranih na limesu, bile izgrađene luke i lučka postrojenja. Posebne zasluge za to pripisuju se caru Vespazijanu (69–79) u čiju čast je, ova flota, nazvana *classis Flavia Pannonica*.⁵⁰ S ovakvom organizacijom flote i luka, rijeka Sava je postala integralni dio plovnog prometnog sustava, u kome su se uz Savu i Dunav našle Kupa, Una, Vrbas, Bosna i Drina.⁵¹

Izgradnjom cestovne mreže i ustrojem riječne flote, utjecalo se na sveukupni društveni i gospodarski razvoj regije. Protok ideja, roba i dobara bio je vrlo intenzivan. Naravno da je u svemu tome, kako je već istaknuto, sudjelovala i Semberija, između ostalog i zbog toga što se nalazila između značajnih administrativnih i gospodarskih središta Domavije, Cibala i Sirmija, koji su zbog svog razvoja trebali sirovine, građevni materijal, poljoprivredne proizvode... U tu svrhu iz gornjeg Podrinja su distribuirani, osim ruda (srebra), kamen i kvarcni pijesak, koji se koristio pri proizvodnji stakla u radionicama ovih gradova. I dok je šume bilo na cijelom području, poljoprivredni proizvodi su stizali s brojnih poljoprivrednih imanja (*villae rusticae*).⁵² Njihovi ostaci, iako su arheološki dokazani, nisu detaljnije istraživani. To se posebno odnosi na ostatke vila rustika u Starom Selu u Glavičicama, na "Crkvištu" u Juhovcu, Kovanluku, Triješnici, Brodcau i Velikoj

46) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 218.

47) Isto, str. 218.

48) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 185.

49) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 216.

50) Isto, str. 215; I. Bojanovski, Bosna i Hercegovina, 1988, str. 358.

51) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 248.

52) Isto, str. 255-256.

Obarskoj.⁵³ Na svim ovim lokalitetima nalaze se znatne količine građevnog materijala, cigle, crijepa i kamena koji su, zbog masovnog korištenja za kasniju gradnju, potpuno devastirani i za znanost skoro potpuno izgubljeni. Ipak, ima i takvih koje bi, iako ograničeno, bilo moguće arheološki istraživati. Možda bi neki, kao Kovanluk ili Velika Obarska, mogli pružiti jasniju sliku i dati odgovore na mnoga pitanja koja se, kada se radi o ovim imanjima, uvijek postavljaju. To bi bilo potrebno i zbog toga što su mnoga, tijekom vremena, postala jezgro oko koga su se formirala nova naselja.

Što reći o mogućim naseljima koja također dijele sudbinu vila rustika? Za mnoge lokalitete tek je moguće pretpostaviti da se radi o nekim urbanim sredinama. Na žalost, ni jedan takav lokalitet nije istraživan, bez obzira što bismo mogli pružiti značajne rezultate i dati odgovore, između ostalog, o tijeku urbanizacije koja je, kako je poznato, usko povezana s procesom romanizacije. Na cijelom području, zapravo, ne poznajemo ni jedno municipalno naselje u kom je domaćem stanovništvu bilo dodjeljeno rimsko građansko pravo.⁵⁴ Taj proces je, u stvari, razvojni put pri transformaciji peregrinskih civitata u naselja rimskog tipa.

Od lokaliteta koji bi mogli imati neki urbani karakter, izdvaja se nalazište u Janji⁵⁵, koje je bilo smješteno na lijevoj obali rijeke Janje, uz komunikaciju prema Sirmiju. Danas se ostaci toga naselja opažaju na liniji od Crkvišta, Džebine bašče i Pačića, na oko 6 km dužine, ili više hektara površine. Na cijelom tom prostoru se izoravaju velike količine građevnog materijala: opeke, crijepa, kamena i maltera. Uz to, pronađeni fragmenti nigra i sigilata keramike upućuju na pretpostavku da se radi o izrazito rimskom karakteru ovog naselja.

Drugi važan lokalitet, ovog tipa, nalazi se u Dvorovima kod Bijeljine.⁵⁶ Ovaj lokalitet čini važnim njegov kontinuirani razvoj, koji se, od eneolita preko brončanog i željeznog doba, može pratiti sve do rimskog perioda. Ostaci naselja se mogu pratiti na dijelovima Stančića, Potkućnici i na Čairima, po čemu se da zaključiti da se radi o većem urbanom kompleksu. Manji nalazi, koji pripadaju antičkom periodu, slučajno su pronađeni u Krivacima i zaseoku Hranište gdje se, po lokalnoj tradiciji, nalazila "Madžarska varoš" i "dvor Filipa Madžarina", što je uz priču o zakopanom blagu, inače, čest toponim u cijeloj Semberiji. Istovremeno je potrebno skrenuti pozornost da čest pojam "madžarski" koji ne treba promatrati u kontekstu etnosa, nego isključivo s etnološke strane, pošto je na ovim prostorima uobičajeno da se sve ono što pripada prošlosti pripisuje Mađarima.⁵⁷ Sve što je o ovom lokalitetu prethodno rečeno, upućuje na zaključak da bi trebalo razmisliti i detaljnije ga istražiti.

53) Isto, 184.

54) I. Bojanovski, Bosna i Hercegovina, 1988, str. 65-74.

55) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 247.

56) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 157-158.

57) R. Kajmaković, 1974, str. 114-115, etnologija, po I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 155, 158.

Jedno od naselja sličnog tipa, nalazilo se i kod sela Batković, točnije na lokalitetu Crkvište u zaseoku Lipovica.⁵⁸ Na ovom mjestu, na površini od oko jednog hektara, otkriveni su ostaci arhitekture. Osim temelja više građevina uz potok Dašnicu, nalaze se ostaci nekog mosta koji bi mogao biti rimski.

Pored ovih, naselje bi, moguće, trebalo tražiti i u Velikoj Obarskoj, na lokalitetima Glavičorak i Kamenjak.⁵⁹ Za razliku od prethodnih nalazišta, koji su interesantni po ostacima arhitekture, na ovom se našlo dosta pokretnog arheološkog materijala – novčića i keramike. Na žalost, najveći broj ovih nalaza je izgubljen za znanost, jer svoju egzistenciju, najčešće, nastavljaju u privatnim zbirka. Sa druge strane ostaci arhitekture, iako samo u temeljima, češće se otkrivaju dublje u zemlji, zbog pretežno plavnog zemljišta i mulja, koji su se tijekom godina nataložili na ovim mjestima. Među interesantnije arheološke nalaze ubrajaju se i antički bunari, koji su tipični za rimski način gradnje. Okruglog su presjeka, velike dubine, s kvalitetno rađenom kamenom oplatom, ali ni oni nisu detaljnije istraživani, iako bi mogli biti vrlo interesantni.

S obzirom na sve prethodno rečeno, postavlja se pitanje vremena kada je ovaj dio sjeveroistočne Bosne urbaniziran. Na žalost, nivo dosadašnjih istraživanja, jer nije provedena niti jedna istraživačka akcija, ne dozvoljava o ovom pitanju ništa određenije reći. Ranije je naglašeno da je jedan od uvjeta urbanizacije bio i proces dodjele rimskog građanskog prava autohtonom stanovništvu. Taj proces nije bio jednostavan, ni brz, točnije odvijao se postupno, uz napomenu da je bio intenzivniji u većim urbanim centrima i u zonama koja su im gravitirala. Takva situacija bi mogla biti aktualna i ovdje, posebno od I st, kada u neposrednoj blizini dolazi do osnivanja veteranskih kolonija u Sirmiju⁶⁰ i Cibalama.⁶¹

S osvajanjem Panonije i ustrojem rimske vlasti, Sirmij nastaje kao važan punkt uz dunavski limes preko koga se odvijala veza između zapadnih i istočnih provincija Carstva. Zahvaljujući takvim okolnostima, u vrijeme Flavijevaca, Sirmij dedukcijom veterana postaje Colonia Flavia Sirmiensium.⁶² Od tada do IV st. je bio jedan od važnijih gradova Carstva, a zatim i administrativni centar prefekture Ilirika.⁶³ Razumljivo da je s takvim predispozicijama postao simbol gospodarskog i kulturnog razvoja, koji se morao reflektirati na širu regiju, a posebno unutar njegovog agera u koji je, kako po svemu izgleda, bila uključena i Semberija.

58) K. Pač, Mali rimski nahodaji i posmatranja, III, Rimske stvari iz kotara bjelinskog, GZM, IX, str. 517-519, Sarajevo 1897; I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 160.

59) K. Pač, Mali rimski nahodaji, 1897, str. 519; I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 160.

60) M. Mirković, Sirmium, 1971, 5-94.

61) Z. Virc, Urbane faze razvitka Cibala, Materijali XV, Naseljavanje i naselja u antici, str. 87-103, Prilep 1976.

62) I. Bojanovski, Bosna i Hercegovina, 1988, 340.

63) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 225.

Za cijelu regiju, važan strateški položaj je imao i grad Cibalae – Vinkovci. Razvio se na temeljima stare civitas peregrinorum, kome je municipalitet, najvjerojatnije dodijelio car Hadrijan 124.g. u vrijeme njegovog boravka u Panoniji.⁶⁴ Ovaj grad doživljava prosperitet ipak nešto kasnije – početkom III st. kada je, odlukom cara Septimija Severa, dobio status kolonije.⁶⁵

Uz Sirmij i Cibale na ovom mjestu je, posebno sa gospodarskog stajališta, važno obilježiti i čin osnivanja municipija na području Domavije, do koga je došlo u vrijeme vladavine careva Marka Aurelija (161–180) ili Komoda (180–192).⁶⁶

Značajniji proces municipalizacije u Panoniji, veže se za aktivnosti cara Vespazijana (69–79), zbog njegovih aktivnosti pri stabilizaciji dunavskog limesa, i cara Hadrijana (117–138), koji je svoju vojničku karijeru započeo kao prvi namjesnik provincije Donje Panonije.⁶⁷ Do toga je došlo kada je car Trajan (98–117), nakon dačkih ratova, Panoniju administrativno podijelio na dva dijela. Osnovao je Pannoniu Superior (Gornju ili Zapadnu) i Pannoniu Inferior (Donju ili Istočnu), unutar čijih granica se našlo i područje Semberije.⁶⁸ Za razliku od cara Trajana, koji je na ovim prostorima vojno djelovao, car Hadrijan je bio poznat po provođenju intenzivne kolonizacije, kao smišljenog čina potpune romanizacije.⁶⁹ Rezultat takve politike je veliki broj epigrafskih spomenika na kojima se spominje njegov carski gentilicij – Aelius, po čemu su Aelii bili najbrojniji sloj građana u Panonijama. Ovaj proces je bio nastavljen za Severa,⁷⁰ a finaliziran s Karakalimovim ediktom o dodjeli rimskog građanskog prava svim slobodnim stanovnicima Carstva.⁷¹ Na žalost, nemamo izravne potvrde ovim procesima na području Semberije. Naime, nije pronađen niti jedan ovakav spomenik, mada bi ih trebalo očekivati. Teško je povjerovati da neko od ranije spomenutih naselja nije bilo obuhvaćeno, ako ne ranije ono bar Karakalimovom reformom, u čijem je provođenju rimska administracija bila vrlo revnosna. Unatoč tome, Rimljanima ipak nije uspjelo ovaj zadatak privesti kraju, posebno u ruralnim sredinama, u kojima je autohtono stanovništvo, u određenoj mjeri, sačuvalo svoja etnička obilježja. Zahvaljujući tome, iako se od III st. gube plemenska imena, jedan sloj autohtonog stanovništva je sačuvarao spoznaju o svojoj pripadnosti.⁷²

Možda uzrok za to stanje treba tražiti u prvim nagovještajima krize do koje, u Carstvu, dolazi već s prvim godinama vladavine Marka Aurelija (161–180). To je vrijeme kada barbarska plemena Kvada, Markomana i Alana prodiru u podunavske provincije.⁷³ Iako pokušava spriječiti prodor barbara zapadnije

64) Z. Virč, *Urbane faze*, 1976, str. 91.

65) Isto, 1976, str. 95.

66) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 193-203.

67) Isto, 1988, str. 70.

68) Isto, 1988, str. 59.

69) A. Mocsy, *Pannonia*, 1962, str. 593.

70) Isto, 1962, str. 600; I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 334.

71) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 334.

72) D. Rendić-Miočević, *Problemi romanizacije Ilira s osobitim obzirom na kultove i onomastiku ANUBIH V*, CBI 2, str. 139-156, Sarajevo 1967.

73) D. Pinterović, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, str. 58, Osijek, 1978.

od ušća Morave u Dunav, u potpunosti ne uspijeva, pa se Kvade 172. g. naseljavaju u Daciji, Meziji i Panoniji. Iako, 173. g. M. Aurelije pokušava, boraveći u Sirmiju, spriječiti krizu na granicama Carstva, ona se nastavljala. Takvo stanje, u kome je borba za Carstvo postalo životno pitanje, u prvi plan dovodi Panoniju i njezine podunavske legije, koje su morale podnijeti najveći teret u obrani Rima i rimskog načina života od nadolazećeg barbarstva.⁷⁴ To vrijeme će, u gospodarskom smislu, biti period tzv. prosperiteta Panonije, ali uz napomenu da se to osiguralo snagom oružja carevih vojnika, od Maksimina Tračanina (235–238) do Aurelijana (270–275).⁷⁵

Vrijeme mira nije dugo trajalo. Prekinuto je s novim upadom barbara, prvo Gota u Meziju sa istoka, za vrijeme Gordijana (238–244), a zatim Karpa u Daciju, za vrijeme Filipa Arapina (244–249).⁷⁶ Posljedice su bile pad Dacije i povlačenje limesa na granicu Panonije, ali privremeno. Uskoro, od vladavine cara Galijena (260–268), ova provincija postaje poprište novih borbi. Barbari se, sve češće, ne zadovoljavaju privremenim upadima, nego trajnim naseljavanjem.⁷⁷

Kaotično stanje na granicama, zahvaljujući svojim sposobnostima, pokušat će pod kontrolom držati carevi Aurelijan, Prob, Dioklecijan, Maksiminian i Konstantin II, koji su, osim Dioklecijana, rođeni u Sirmiju, te Valentinijan, Valens i Gracijan rođeni u Cibalama. Svi su oni, s više ili manje sreće, uspijevali očuvati Carstvo. Dok je Aurelijan iz Panonije protjerao Vandale, Svebe, Prob i Kar su, na panonskom limesu, ratovali protiv udruženih snaga Gota i Sarmata.⁷⁸ U takvoj situaciji, bez oštrih administrativnih poteza, vojni uspjesi su bili samo privremeni. Toga svjestan, reagirao je, s najviše ambicija, car Dioklecijan (284–305). Spoznavši svu težinu stanja u kome se Carstvo nalazilo, poduzeo je čitav niz restriktivnih mjera koje su podrazumijevale reforme rimskih institucija, ali i promjene u društvenim odnosima i gospodarstvu.⁷⁹

U administrativnom smislu, Dioklecijanova reforma je podrazumijevala podjelu Carstva na 4 prefektore, 12 dijeceza i 101 provinciju. Unutar ove podjela se našla i Panonija tako što je Pannonia Superior podijeljena na dvije provincije; Pannonia Savia (Riparieensis) s centrom u Sisciji i Pannonia Prima (Superior) s centrom u Savariji, a Pannonia Inferior na Pannoniu Secundu (Sirmiensis) s centrom u Sirmiju i Pannoniu Valeriu s centrom u Sopijani.⁸⁰ Uz to, svjestan veličine imperija i problema u koordiniranom donošenju odluka, odlučio je vlast podijeliti sa svojim suvladarom Maksiminom, kome je, nakon što ga je proglasio Augustom, ustupio zapadnu polovinu Carstva. Ipak, unatoč svim nastojanjima, Carstvo na okupu nisu zadržale Dioklecijanove reforme, nego snaga njegove ličnosti. Reforme su

74) A. Mocsy, *Pannonia*, 1962, str. 577–582.

75) D. Pinterovic, *Mursa*, 1978, str. 83.

76) Isto, 1978, str. 83–84.

77) Isto, 1978, str. 84.

78) A. Mocsy, *Pannonia*, 1962, str. 567.

79) D. Pinterović, *Mursa*, 1978, str. 87.

80) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 59.

se pokazale skupim, a cijela intervencija teško održivom. Situacija u Carstvu se nije popravljala, dapače, nakon njegove smrti, postajala je sve teža. Socijalna i gospodarska kriza prijetila je potpunim rasulom, a vladari su sve manje bili u stanju intervenirati.

U fazi administrativnih promjena, koje su provedene u Carstvu, područje Semberije se našlo unutar novoformirane provincije Panonije Sekunde, ali i u zaleđu Sirmija, njezinog glavnog grada. Zbog njegovog značaja i znatnih potreba kriza se, vjerojatno, u svoj jačini, ovdje nije osjećala. Međutim, interesantno je da utvrđena prijestolnica, koja je sa svim institucijama, monumentalnim građevinama i spomenicima sigurno impresionirala posjetioce, nije, bar koliko se za sada može konstatirati, dala graditeljski impuls niti je ostavila prepoznatljiv trag na području Semberije. Da izbjegnemo isključivost, ostavimo budućnosti mogućnost da nas demantira.

Jedan od nalaza koji je pronađen na ovim prostorima je skulptura s postamentom 0,13 cm veličine, pronađena u selu Amajlije na Drini.⁸¹ S njom je predstavljena odjevena muška osoba s kratko ošišanom kosom. Po prirodnom stavu, u trenutku predanosti poslu koji obavlja, asocira na predstavu kočijaša ili krmonoše. Potrebno je naglasiti da se radi o kvalitetnom radu, koji je posebno zamjetljiv u preciznoj izradi glave i detalja lica, po čemu se, sasvim opravdano, može pripisati rimskoj plastici carskog doba.

Drugi nalaz, pronađen na nekom od lokaliteta uz Drinu, je pečatnjak 3,7 cm veličine, kod koga je gornji dio modeliran u obliku muške glave.⁸² Za razliku od prethodnog rada, ova glava grotesknog izraza, karakterističnih i naglašenih bademastih očiju, istaknutih zjenica, plastičnih obrva i malih ušiju, upućuje na mogući rad nekog lokalnog majstora, kod koga se nedostatak likovne izobrazbe nadopunjuje izrazitim talentom i osjećajem za realističnost.

Pored ovih, u Kojčinovcu, nedaleko od Janje, pronađen je fragment nadgrobnog spomenika – stele na kome se, iako je znatno oštećen, mogu prepoznati tri figure s karakteristično prikazanim elementima odjeće i frizura.⁸³ Zaista je šteta što ovaj spomenik, 0,78×0,61×0,22 m veličine, nije sačuvan u cijelosti jer bi, zbog elemenata koji su prikazani na njemu, bio jedinstven nalaz.

Fond malog broja sačuvanih spomenika dopunjuje se u Starom Selu, južnije od Janje, gdje je pronađen kameni recipijent.⁸⁴ Izgrađen od domaćeg zelenog kamena visine 0,47 m, korisne dubine 0,32 m ili 200 litara zapremine, najvjerojatnije je korišten u domaćinstvu za pohranu neke tečne ili zrnaste hrane.

81) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju IV, 1984, str. 219.

82) Isto, 1984, str. 219.

83) Isto, 1984, str. 220; I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 156.

84) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 220.

Ova zbirka, najčešće slučajno pronađenih arheoloških nalaza, dopunjena je sa samo jednim predmetom koji se može pripisati kultu, ali ne oficijelnoj rimskoj religiji nego božanstvu koje je na ove prostore adoptirano sa strane – točnije iz Trakije.⁸⁵ Radi se o predstavi jahača – tračkog konjanika, koji je i ovdje, kao općenito u sve dijelove Carstva gdje se susreće, iz matične postojbine došao posredstvom vojnika ili trgovaca.

Ova predstava tračkog konjanika, kao interesantan reljef, prikazan je i na pločici veličine 7,8×7,5×0,2 cm, koja je pronađena u Velikoj Obarskoj.⁸⁶ Scena je smještena u prostoru koji određuju dva glatka korintska stuba, sa stiliziranim kapitelima, koji nose luk bogato ukrašen astragalima. Unutar ovog prostora prikazan je bog Sol s krunom na glavi, zatim jedna ženska figura (vjerojatno neko žensko božanstvo) i dva konjanika kojima se, onom sa lijeve strane, ispod kopita nalazi jedan nag muškarac, a drugom, sa desne strane, riba. Sljedeća scena prikazuje menzu – trpezu na kojoj se nalazi riba, a iza nje tri muške osobe. Desno od menze su prikazana dva mladića, a lijevo, stablo s nizom okruglih plodova ispod kojih na jednoj grani visi, vjerojatno, neka obredna životinja kojoj skidaju kožu. Ovu radnju sa strane promatra muškarac koji na glavi ima ovnujsku masku. Donji dio pločice obilježava čitav niz predmeta i životinja koje su sigurno bile u funkciji kulta: tronožac sa ribom, zmija, kantar, lav i pijetao. Unatoč tome što cijela kompozicija neosporno pripada nekom kultu, ona još uvijek nije teološki, ikonografski, ni kronološki u potpunosti riješena. Po nekim nalazima iz Srijema, koji su pronađeni uz obale Dunava, Drave, Save ali i Drine, pripisuju se, po donekle sličnoj ikonografiji, panonskom – točnije tipu Dalj ovih spomenika.⁸⁷ Po tome, iako je izrazito teško, ovaj spomenik je moguće staviti u prvu trećinu III stoljeća.

Zbog nedostatka više spomenika, ovakvog ili sličnog profila, teško je čak i uopćeno govoriti o nekim određenim kultovima pa razumljivo, s obzirom na situaciju, i o kultu mrtvih. Na ovom području, na kome do danas nije registrirana niti jedna antička nekropola, otkriveno je samo par pojedinačnih grobova. Na lokalitetu Ćipirovine, u Patkovači kod Bijeljine, otkriven je grob koji bi po načinu gradnje mogao biti rimski.⁸⁸ Uz ovaj grob, kao nalazi, spominju se zlatni prsten i fibula, ali, osim podatka da su odneseni u Bijeljina, o njima drugih tragova nemamo. Sličan grob je otkriven i na lokalitetu Golo Brdo, u zaseoku Drum kod Patkovače.⁸⁹ Osim većih količina dobro pečene crvene cigle, i potvrde da su pronađene dvije fibule, drugih preciznijih podataka nemamo. Treći grob, sličan prethodnim, pronađen je kod seoskog groblja na lokalitetu Kovanluk kod Bijeljine.⁹⁰ U njemu, osim rimske cigle s kojom je ozidan, nije bilo drugih nalaza.

85) V. Hoffiller, Trački konjanik, VHAD 6, str. 192-209, Zagreb 1902.

86) M. Gabričević, Olovna pločica sa predstavom dunavskih konjanika iz Velike Obarske (OS Bijeljina) ČG IX, str. 53-57, Tuzla 1972.

87) I. Iskra-Janošić, Rimske votivne pločice od olova u Jugoslaviji, OPA VI, 49-68, Zagreb 1966.

88) I. Bojanovski, Prilozi za topografiju III, 1981, str. 156.

89) Isto, 1981, str. 156.

90) Isto, 1981, str. 157.

Još jedan kuriozitet je vezan za ovo područje. Naime, kršćanstvo, koje je od IV st. i zvanično priznato od državnih vlasti, nije ostavilo nikakvih materijalnih tragova na ovim prostorima. Ta pojava je interesantna kada znamo da je, upravo Sirmij, uz Salonu, bio jedan od centara kršćanstva iz koga su poznati prvi kršćanski mučenici.⁹¹ Uz to, ovo je rijedak dio BiH na kome nije registriran trag neke kršćanske građevine. Razloga za to može biti više; mogle su biti građene od materijala koji nije mogao odoljeti zubu vremena, kao drvo, ili su jednostavno uništene u događajima koji su potresali Carstvo, u periodu intenzivnih prodora barbara.

Situacija u Carstvu, nakon bezuspješnih pokušaja više vladara da ga sačuvaju, postajala je sve teža. Provale barbara, na trenutak zaustavljene za Teodozija I (379–395), postajale su sve silovitije.⁹² Složena situacija, opterećena još i unutarnjim problemima, bila je prepuštena na rješavanje oružju panonskih legija. Takve prilike primorale su Rimljane, u situaciji kada su podunavske legije bile u rasulu, a horde barbara: (Gota, Alana, Vandala, Ostrogota i Huna) nadirale sve jače, da krajem IV st. napuste Panoniju.⁹³ Tešku situaciju je opterećavala i nova granica koja je, upravo tu, uz donje tokove rijeka Save i Drine, dijelila Istočno i Zapadno Carstvo, utječući, između ostalog, da i donje Podrinje za duže vrijeme bude ničijom zemljom. Ni odluka iz 427. g, po kojoj su Panonije Prima, Savia i Secunda bile ustupljene Istočnom Carstvu, nije značajnije olakšala situaciju. S protjerivanjem rimskih građana, predavanjem zemlje barbarima i konačno s padom Zapadnog Carstva 476. g, uvjeta za normalan život u Panonijama skoro da nije bilo.⁹⁴ Prilike su se donekle stabilizirale uspostavom gotske vlasti koja je, s određenim administrativnim mjerama, uspjela dijelom pomiriti interese preostalih Rimljana i Gota.⁹⁵ Gospodarstvo je profunkcioniralo, oživjeli su putni pravci, od 508. g. ponovo su bili aktivirani rudnici. Kako kovnice novca nisu radile (sirmijska je prestala s radom još 397. g), mudrom se pokazala odluka da se zadrži rimski monetarni sustav u kome je kao osnovna novčana jedinica bio Konstantinov solidus od 4,56 gr. zlata. Da je Konstantinov novac bio u opticaju na ovim prostorima dokaz su njegovi i novci drugih careva: Claudiusa II, Galeniusa, Liciniususa, Maximianusa Herculesa, Valeriusa Maximianusa, Constanciusa I, Costansa i Constantianusa II, pronađeni na lokalitetima Prekaje u Brodci i Bosanskoj Rači.⁹⁶ Uz njih, u velikoj mjeri, koristili su se i drugi carski novci. Najveća ostava, s ukupno 20 kg novca, pronađena je u Modranu kod Bijeljine.⁹⁷

91) Đ. Basler, *Kršćanska arheologija*, str. 34, Mostar 1986; A. Mocsy, *Pannonia*, 1962, str. 750-752.

92) A. Mocsy, *Pannonia*, 1962, str. 577-582.

93) I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina*, 1988, str. 59.

94) D. Pinterović, *Mursa*, 1978, str. 99.

95) Đ. Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, str. 17-18, Sarajevo 1972.

96) K. Pač, *Mali rimski nahodaji*, 1897, str. 520; I. Bojanovski, *Prilozi za topografiju III*, 1981, str. 155.

97) I. Bojanovski, *Prilozi za topografiju III*, 1981, str. 155, 159.

Unatoč određenim uspjesima, gotska država se nije uspjela održati. Uz velike političke i gospodarske probleme, situaciju je pogoršala pojava vjerskog antagonizma između Gota i Rimljana. Nakon smrti gotskog vladara Teodorika, i odluke po kojoj se dio Carstva – Dalmacija našao u posjedu bizantskih careva,⁹⁸ za Panoniju više nije bilo nade. Nakon duge vladavine rimske vlasti, podunavske zemlje su se našle na udaru novih barbarskih naroda koji će uspjeti, na ovim prostorima, kroz dugotrajnu – stoljetnu borbu, postaviti temelje novim državama.

Summary

District of Bijeljina with Bosnian Posavina, after Octavio's Illyrian war (in 35–33 B.C.), was as the whole Pannonia, in the sphere of interest by Roman imperialistic politic.

However, untill full pacification came later, after suffocation of Dalmati – Pannonia sedition (6–9 years).

From that time, this area was within Roman imperialistic politic connected with administrative district of Sirmia.

The whole region started to develop because of the importance of Sirmia, as administrative, farming and business centre. This situation was contributed by the profitable traffic location, as well.

Apart from the rivers Sava and Drina which flew through this territory there were important roads: Akvilej–Emona–Serdica further to east and another which linked Salon and Sirmir through Argentarije.

Acceptable location and good road network influenced on the farming aims and the whole process of community. Many colonies and farms were appeared. There are many documents about localities, archeological and numismatic heritages.

98) D. Pinterović, Mursa, 1960.